

BYUDJET TASHKILOTLARIDA MOLIYAVIY NAZORAT VA ICHKI AUDIT XIZMATINI TAKOMILLASHTIRISH

Odilov Erkin

*O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi
huzuridagi Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi*

Toshkent viloyati hududiy filiali

ORCID: 0009-0004-8359-5966

odilov@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqola doirasida O'zbekiston byudjet tashkilotlarida moliyaviy nazoratni yo'lga qo'yish, byudjet resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish va moliyaviy audit xizmatlarini takomillashtirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. O'zbekiston Respublikasining 2025-2027-yillarga mo'ljallangan fiskal strategiyasidan kelib chiqib, ushbu ilmiy tadqiqot ishida davlat moliyasi tizimini isloh qilish, byudjet xarajatlaridan samarali foydalanish tamoyillariga rioya qilish, fiskal javobgarlik va hisobdorlikni kuchaytirish, byudjetning ochiqligini ta'minlash hamda fiskal risklarni boshqarish masalalariga katta e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: byudjet, byudjet daromadlari, byudjet xarajatlari, byudjet taqchilligi, muvozanatlashgan byudjet, byudjet nazorati, davlat moliyaviy nazorati, moliyaviy audit, byudjet jarayoni, byudjet jarayoni ishtirokchilari, davlat qarzi, byudjet transfertlari, davlat xaridlari.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ И СЛУЖБЫ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА В БЮДЖЕТНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Одилов Эркин

Ташкентский региональный филиал

*Высшей школы бизнеса и предпринимательства
при Кабинете Министров Республики Узбекистан*

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы внедрения финансового контроля в бюджетных организациях Узбекистана, повышения эффективности использования бюджетных ресурсов и совершенствования служб финансового аудита. Исходя из фискальной стратегии Республики Узбекистан на 2025-2027 годы, в данном научном исследовании уделено особое внимание реформированию системы государственных финансов, соблюдению принципов эффективного использования бюджетных расходов, усилению фискальной ответственности и подотчетности, обеспечению прозрачности бюджета, а также управлению фискальными рисками.

Ключевые слова: бюджет, бюджетные доходы, бюджетные расходы, бюджетный дефицит, сбалансированный бюджет, бюджетный контроль, государственный финансовый контроль, финансовый аудит, бюджетный процесс, участники бюджетного процесса, государственный долг, бюджетные трансферты, государственные закупки.

IMPROVING FINANCIAL CONTROL AND INTERNAL AUDIT SERVICES IN BUDGETARY ORGANIZATIONS

Odilov Erkin

*Tashkent Regional Branch
of the Higher School of Business and Entrepreneurship
under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan*

Abstract. *This article addresses the implementation of financial control in budgetary organizations of Uzbekistan, the enhancement of the efficiency in the use of budgetary resources, and the improvement of financial audit services. Based on the Fiscal Strategy of the Republic of Uzbekistan for 2025-2027, this scientific study focuses on reforming the public finance system, adhering to the principles of efficient use of budget expenditures, strengthening fiscal responsibility and accountability, ensuring budget transparency, and managing fiscal risks.*

Keywords: *budget, budget revenues, budget expenditures, budget deficit, balanced budget, budget control, state financial control, financial audit, budget process, participants in the budget process, public debt, budget transfers, public procurement.*

Kirish.

So'nggi yillarda xalqimizni ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning yangi davriga olib chiqishda jamoatchilikning roliga alohida e'tibor qaratilmoqda. Fuqarolar bilan ochiq muloqotni rag'batlantirishning innovatsion strategiyalari amalga oshirildi, jamoatchilik nazoratining yangi asoslari yaratildi. Fuqarolik jamiyati tashkilotlari ham sezilarli o'zgarishlarga uchradi. Maqsad - ijtimoiy-siyosiy daxldorlikni oshirish va byudjet xarajatlari samaradorligini oshirish. Bundan tashqari, byudjet xarajatlarini yanada samarali qilish va byudjet ma'lumotlarining shaffofligini ta'minlash maqsad qilingan. Yaxshiroq natijalarga erishish uchun moliyaviy monitoring ham kuchaytirildi. Rivojlanishning dastlabki bosqichida davlat moliyaviy nazorati organlarining asosiy funksiyalari, qoida tariqasida, davlat organlariga ajratiladigan byudjet mablag'lari hisobi sifatini oshirish, buyurtmalarni qonuniy joylashtirish, davlat byudjeti xarajatlarining barqarorligini ta'minlash bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish, davlat organlariga ajratiladigan byudjet mablag'lari hisobi sifatini oshirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. (Xayriddinov,2023). Bunda tartibga soluvchi organlar davlat moliyasini samarali boshqarish, tadbirkorlik subyektlarida byudjet xarajatlarining oldini olish, davlat faoliyatining ustuvor yo'nalishlari va xarajatlarga oid qonunchilikni ta'minlash uchun mas'ul hisoblanadi. (Volkov, 2014). Vaqt o'tishi bilan davlat moliyasini boshqarish rivojlanishi bilan ushbu vazifalar bugungi iqtisodiyot va jamiyat ehtiyojlariga yaxshiroq xizmat qilish uchun moslashtirildi va kengaytirildi. Iqtisodiy transformatsiyaning hozirgi bosqichida ijtimoiy xarajatlarning kengayishi byudjet mablag'laridan samarali foydalanishni taqozo etmoqda. Shundan kelib chiqib, "O'zbekiston - 2030" strategiyasi fiskal barqarorlikni ta'minlash va davlat majburiyatlarini samarali boshqarishga qaratilgan (O'zR PF,2023).

Rivojlangan mamlakatlarda davlat byudjeti siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishi sifatida byudjet xarajatlarini samarali optimallashtirish, ularning samaradorligi va natijadorligiga erishishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bundan tashqari, agar O'zbekistonda byudjet riski tushunchasi qo'llanilmasa, u davlat byudjetining ajralmas qismi hisoblanadi. Davlat mablag'laridan maqsadli foydalanishni ta'minlash orqali byudjetni samarali boshqarishga erishish muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, bir necha davlatlar tajribasi 3-5-yillik byudjetni rejalashtirish eng muhim usullardan biri ekanligini ko'rsatmoqda.

"O'zbekiston - 2030" strategiyasining asosiy vazifalari makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, 2027-yilga borib inflyatsiyani yillik 5 foizgacha pasaytirish, 2023-yilga borib davlat byudjeti taqchilligini ichki mahsulotning 3 foizidan oshmaydigan darajagacha qisqartirish, har bir tuman byudjetining kamida 5 foizi eng dolzarb muammolarni hal qilishga Fuqarolar

byudjeti dasturi orqali fuqarolarning ishtiroki asosida yo'naltirilishini ta'minlashdan iborat. Ushbu maqsadlarga erishish uchun asosiy ustuvor yo'nalishlarni maqsadli belgilash va davlat qarzini qoplash uchun jalb qilinadigan yillik tashqi qarz miqdori 5 milliard AQSH dollaridan oshmasligini ta'minlash zarur, bu esa byudjet siyosatida samarali o'zgarishlarni talab qiladi (O'zbekiston-2030). Bundan tashqari, 2023-2025-yillarga mo'ljallangan fiskal strategiyada o'rta muddatli istiqbolda tashqi ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy omillarning O'zbekistonga ta'sirini kamaytirishga qaratilgan. Strategiya mamlakatning iqtisodiy va fiskal barqarorligini ta'minlash, shuningdek, investitsiya imkoniyatlarining jozibadorligini tadqiq etishga qaratilgan.

Adabiyotlar sharhi.

Moliyaviy nazorat muhim iqtisodiy tushuncha sifatida moliyaga xos bo'lgan nazorat funksiyasining amaliy ifodasidir. Odatda, moliyaviy nazoratning ikki turi farqlanadi:

- Barcha xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan moliyaviy me'yorlar va qonunlarga rioya etilishini nazorat qilish uchun maxsus tashkil etilgan muassasalar faoliyatini qat'iy tartibga solish;

- Moliyaviy vositalarning samaradorligi va maqsadlilikini ta'minlash orqali ham makro, ham mikro darajada moliyaviy oqimlarni boshqarishning ajralmas qismi va elementi.

Moliyaviy nazoratning ushbu ikki jihati o'zaro bog'liq bo'lganligi sababli ularning asosiy maqsadi, yondashuvi va subyektlari bilan farqlanadi. Birinchi holatda nazoratning huquqiy va raqamli jihatlariga e'tibor qaratilgan bo'lsa, ikkinchisida moliyaviy nazoratning tahliliy jihatlariga e'tibor qaratilgan.

Davlat moliyaviy nazoratini boshqarish va amalga oshirish davlat boshqaruvining ustuvor yo'nalishi hisoblanadi. Zamonaviy jamiyatda davlat moliyaviy nazorati samaradorligini baholash muhim masala hisoblanadi.

Davlat moliyasining shaffofligi, hisobdorligi va samarali boshqaruvini ta'minlashda samarali davlat nazorati muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu muammoning ahamiyatini ko'rsatuvchi bir nechta omillar mavjud bo'lib, ulardan eng muhimlari quyidagilardir:

- Korrupsiyaga qarshi kurashish: korrupsiyani aniqlash, baholash va oldini olishga, shuningdek, davlat moliyaviy nazorati ostida moliyaviy resurslardan samarasiz foydalanish va byudjet mablag'laridan noto'g'ri foydalanishga xizmat qiladi.

- Byudjet mablag'larining oqilona sarflanishi: Nazoratlar samaradorligini tahlil qilish byudjet mablag'lari samarasiz, mablag'lari behuda sarflanayotgan sohalarni aniqlashga yordam beradi. Bu byudjet xarajatlarini minimallashtirishga va davlat dasturlari samaradorligini baholashga yordam beradi.

- Adolatlilik, shaffoflik, ochiqlik va ishonch: Samarali moliyaviy nazorat davlat moliyasini boshqarishda shaffoflikni ta'minlashga yordam beradi. Bu fuqarolar, biznes va xalqaro hamkorlar o'rtasida ishonchni shakllantiradi.

Moliyaviy barqarorlik: Moliyaviy majburiyatlarni tizimli tahlil qilish byudjetni rejalashtirish va ijro etishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatarlar va nomuvofiqliklarni aniqlash, shu bilan davlatning moliyaviy barqarorligini ta'minlash imkonini beradi.

Xalqaro standartlar: Mamlakatlar moliyaviy hisob va hisobotning xalqaro standartlarini joriy etishga intiladilar va davlat moliyaviy nazoratining tahlili hukumatga o'z moliyaviy faoliyatida ushbu standartlarga rioya etilishini ta'minlashga yordam beradi.

Texnologik taraqqiyot: Texnologik taraqqiyot bilan bog'liq ma'lumotlarni tahlil qilishning zamonaviy vositalari va usullarini ishlab chiqish moliyaviy nazorat samaradorligini sezilarli darajada oshirishga va yuqori darajadagi analitik aniqlikka erishishga qaratilgan.

Iqtisodiy tebranishlar: Iqtisodiy sharoitlar o'zgarishi mumkin, bu byudjet daromadlari va xarajatlariga ta'sir qilishi mumkin, bu esa moliyaviy rejalarni muntazam ravishda kuzatib borish va tuzatishni talab qiladi.

Byudjet nazorati samaradorligini yanada chuqurroq tahlil qilish davlat moliyaviy boshqaruvini o'zgaruvchan sharoitlarga moslashtirish imkonini beradi (Temirov,2023).

Latipovaning (2024) fikricha, davlat moliyaviy nazorati mamlakat moliyaviy tizimini boshqarish va aniq hisobotlarni shakllantirishga qaratilgan muhim amaliyotdir. Ushbu nazorat tizimini amalga oshirish uchun mas'ul bo'lgan davlat tashkilotlari moliyaviy va tijorat qoidalariga rioya qilishlari, ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilishlari, moliyaviy hisobotlarni tayyorlashlari shart.

Moliyaviy nazoratga olinadigan yuqorida qayd etilgan ko'rsatkichlarning aksariyati boshqa ko'rsatkichlar yordamida hisoblangani sababli, ushbu hisob-kitoblarning aniqligi va ishonchligini amaldagi me'yorlarga muvofiq tekshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Moliyaviy majburiyatlarning bajarilishi barcha manfaatdor tomonlar tomonidan ham davlat, ham xo'jalik yurituvchi subyektlarning manfaatlari, huquq va majburiyatlarini ta'minlashga qaratilgan moliyaviy nazoratning amalga oshirilishiga bog'liq (Fayozovich, 2024).

Moliyaviy nazorat mamlakatning moliyaviy siyosatini amalga oshirish va moliyaviy barqarorlikka erishish uchun zarur shart-sharoitlarni ta'minlashga qaratilgan jarayondir. Bunda barcha darajadagi byudjetlar va byudjetdan tashqari jamg'armalarning shakllantirilishi, muhokama qilinishi, tasdiqlanishi va ijro etilishi, shuningdek, tashkilotlar, banklar, korxonalar va moliya muassasalarining moliyaviy faoliyati monitoringi amalga oshiriladi.

Xalqaro hamjamiyat ko'p yillik tajribasi asosida moliyaviy nazoratni tashkil etish va amalga oshirishning asosiy tamoyillarini belgilab berdi. Ushbu tamoyillar ularni amalga oshirish majburiyatini olgan INTOSAI tomonidan Lima deklaratsiyasida o'z aksini topgan (INTOSAI, 1977).

Ularning tarkibiga quyidagilar kiritilgan: shaffoflik va haqqoniylik; kompetentlik; mustaqillik; ochiqlik.

Moliyaviy nazoratning mustaqilligi sifatida ushbu nazorat organi faoliyatini moliyaviy jihatdan mustaqil ravishda amalga oshirish, nazorat organlari rahbarlarining vakolat muddati davomiyligini hukumatning vakolat muddatiga muvofiq ta'minlash, shu jumladan ularning konstitutsiyaviy xususiyatini ta'minlash zarur. Nazoratchining xolisligi va kompetentligi auditorlik ishlarini o'tkazishning belgilangan shakliga qat'iy rioya etish asosida nazoratchining amaldagi qonunchilikka so'zsiz rioya etishini va ish sifati darajasini ta'minlaydi.

Ochiqlik va shaffoflik davlat idoralari, jamoatchilik va ommaviy axborot vositalari o'rtasidagi yaqin aloqani anglatadi. Ushbu tamoyillarga qo'shimcha ravishda moliyaviy nazoratning amaliy yo'l-yo'riqlarni ta'minlovchi bir qancha boshqa tamoyillari ham mavjud. Bularga quyidagilar kiradi:

1. Samaradorlik - davlat organlari o'z faoliyatida samaradorlikni ta'minlash.
2. Aniqlik va izchillik - regulyatorlar tomonidan qo'yiladigan talablarning aniq va izchilligiga ishonch hosil qilish.
3. Istak yoki qat'iyat - zarurat tug'ilganda o'zgarishga tayyor bo'lish.
4. Ishonchlilik va asoslilik - auditorlik hisobotlari va boshqa hujjatlarda keltirilgan ma'lumotlarning aniqligi va dolzarbligini ta'minlash.
5. Profilaktika - faqatgina moliyaviy jinoyatlarga munosabat bildirish emas, balki ularning oldini olishga e'tibor qaratish.
6. Aybsizlik prezumpsiyasi - moliyaviy jinoyatlarda gumon qilinayotganlar aybdorligi isbotlanmaguncha aybsiz deb faraz qilinadi.
7. Muvofiqlashtirish - turli nazorat organlarining o'z sa'y-harakatlarida uyg'unligini ta'minlash uchun birgalikda ishlash.

Moliyaviy monitoring tizimiga bevosita yoki bilvosita ta'sir ko'rsatadigan standartlarni belgilashda har bir xalq ko'pincha ma'lum tamoyillarga amal qiladi. Bundan tashqari, har bir mamlakatda ushbu jarayonlarni nazorat qilishning o'ziga xos tizimi mavjud bo'lib, bu moliyaviy monitoringning samaradorligiga hissa qo'shadi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu ilmiy ishda byudjet tashkilotlarida moliyaviy nazorat va ichki audit xizmatini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-tahliliy yondashuvlar asosida bir nechta metodlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida mavjud holatni baholash, tizimdagi muammolarni aniqlash hamda takliflar ishlab chiqish uchun kompleks tadqiqot usullari qo'llanildi.

Birinchidan, **tahlil qilish usuli** orqali byudjet tashkilotlarida mavjud moliyaviy nazorat va ichki audit amaliyoti chuqur o'rganildi. Tashkiliy-huquqiy asoslar, audit yo'nalishlari, moliyaviy hujjat aylanishi va amaldagi tartiblar bo'yicha mavjud hujjatlar tahlil qilindi. Statistika ma'lumotlari asosida mavjud tendensiyalar aniqlanib, amaliy faoliyatda uchrayotgan kamchiliklar asoslab berildi.

Ikkinchidan, **solishtirish va o'zaro taqqoslash usullari** yordamida O'zbekiston Respublikasidagi byudjet tashkilotlari bilan boshqa davlatlar tajribasi o'rtasida taqqoslov tahlillari olib borildi. Natijada ichki audit va moliyaviy nazorat tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi ilg'or xorijiy tajriba va yondashuvlar aniqlanib, ular milliy sharoitlarga moslashtirish yo'llari taklif etildi.

Uchinchidan, **induksiya va deduksiya usullari** tadqiqotda aniqlangan faktlar va umumiy nazariy qarashlar o'rtasida mantiqiy bog'liqlikni ta'minlashda qo'llanildi. Induktiv yondashuv orqali alohida holatlardan kelib chiqib umumiy xulosalar chiqarildi, deduktiv metod yordamida esa umumiy nazariy printsiplar asosida muayyan hollarda amal qilinayotgan tizimlar baholandi.

To'rtinchidan, **umumlashtirish usuli** asosida turli manbalardan olingan ilmiy qarashlar, normativ-huquqiy hujjatlar, audit hisobotlari va tajriba natijalari tahlil qilinib, umumiy nazariy va amaliy xulosalar shakllantirildi. Bu esa byudjet tashkilotlarida moliyaviy nazorat va ichki audit tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga imkon berdi.

Tahlil va natijalar. Moliyaviy nazoratning samaradorligi va muvaffaqiyati uni tashkil etish darajasi, nazoratning turlari va shakllari hamda amalga oshirish usullariga bog'liq. Moliyaviy nazoratni amalga oshiruvchi subyektlar turlari: davlatning umumiy moliyaviy nazorati; idoraviy moliyaviy nazorat; uy xo'jaliklaridagi moliyaviy nazorat; davlat moliyaviy nazorati; mustaqil moliyaviy nazorat.

Umumiy davlat moliyaviy nazorati davlat organlari (Prezident, Hukumat, Oliy Majlis, Iqtisodiyot va moliya vazirligi, Davlat soliq qo'mitasi, Davlat bojxona qo'mitasi va boshqalar) tomonidan amalga oshiriladi. Ushbu turdagi moliyaviy nazoratning asosiy maqsadi davlat va jamiyat manfaatlarini davlat mablag'lari daromadlari va xarajatlari jihatidan ta'minlashdan iborat.

1-jadval

Moliyaviy nazoratning asosiy shakllari

Moliyaviy nazoratning tasniflash belgisi	Moliyaviy nazorat shakllari
Nazoratni amalga oshirish muddati	Dastlabki, joriy, navbatdagi
Subyektning obyektga ta'sir ko'rsatish yo'nalishi	Tashqi, ichki
Nazoratni o'tkazish joyi	Kameral, joyida o'rganish
Tekshirilayotgan materialning to'liq qamrab olinishi	To'liq, tanlanma
Nazorat manbai tavsifi	Hujjatli, amalda
Nazoratni o'tkazish davriyligi	Tizimli, davriy, bir martalik
Tekshirilayotgan savollarning to'liq qamrab olinishi	Kompleks, tematik, o'zaro taqqoslash
Nazorat manbalarini o'rganishning takroriyiligi	Birlamchi, ikkilamchi, qo'shimcha

Idoraviy moliyaviy nazorat vazirliklar kuzatuv idoralari va boshqa tarkibiy bo'linmalari orqali ushbu idoralarga bo'ysunuvchi korxonalar va tashkilotlarning faoliyatini hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

Uy xo'jaliklari ichidagi moliyaviy nazorat korxonalar va tashkilotlarning iqtisodiy-moliyaviy xizmatlari tomonidan amalga oshirilishi lozim. Ushbu korxonalar, tashkilotlar va muassasalarning iqtisodiy-moliyaviy faoliyati ushbu moliyaviy nazoratning obyektini tashkil etadi. Boshqa tomondan, davlat moliyaviy nazorati nodavlat tashkilotlar tomonidan amalga oshirilishi kerak. Muayyan nazorat obyekti avvaldan belgilangan vazifalarga muvofiq belgilanishi kerak.

Mustaqil moliyaviy nazorat auditorlik firmalari va boshqa xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlar kabi ixtisoslashgan organlar tomonidan amalga oshiriladi.

Moliyaviy nazoratni bir nechta mezonlar asosida tasniflash mumkin: amalga oshirishni tartibga solish; sarflangan vaqt; nazorat predmetlari; boshqarish obyektlari (1-jadval).

Moliyaviy nazorat organlari byudjet tashkilotlari tomonidan belgilangan moliyaviy qoidalar, muddatlar va byudjet cheklovlariga rioya etilishini tekshirish uchun javobgardir. Bu esa ushbu tashkilotlarning fiskal javobgarligini saqlab qolish va mablag'larning ortiqcha va noto'g'ri yo'naltirilishining oldini olishga yordam beradi. Firibgarlik va noto'g'ri boshqaruvning oldini olish ushbu organlarning asosiy vazifalaridan biridir. Ular byudjet muassasalarida moliyaviy huquqbuzarliklar, firibgarlik va o'zlashtirish holatlarini aniqlaydi. Ularning tekshiruvlari byudjet jarayonlarining yaxlitligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega bo'lgan moliyaviy qoidabuzarliklarni aniqlash va tuzatishga yordam beradi.

Moliyaviy nazorat organlari byudjet tashkilotlariga ularning moliyaviy qarorlari va harakatlari uchun javob beradi. Bu tashkilot ichidagi ichki manfaatdor tomonlarga ham, davlat organlari va soliq to'lovchilar kabi tashqi manfaatdor tomonlarga ham tegishli. Byudjet tashkilotlari ularga xizmat ko'rsatuvchilarning manfaatlarini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi.

Moliyaviy nazorat organlari mustaqil auditorlik tekshiruvlarini o'tkazish va byudjet tashkilotlarining moliyaviy faoliyati to'g'risida batafsil hisobotlar tuzish orqali shaffoflikni ta'minlashga yordam beradi. Ushbu hisobotlar ko'pincha jamoatchilikka taqdim etiladi, bu moliyaviy operatsiyalarning shaffofligini oshiradi va jamoatchilikning davlat mablag'larini boshqarishga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Moliyaviy monitoring organlari davlat tomonidan moliyalashtiriladigan tashkilotlarning moliyaviy operatsiyalari orqali takomillashtirish yo'nalishlarini belgilash va byudjet ijrosini baholashga yordam beradi. Ushbu ma'lumotlardan resurslarni taqsimlashni optimallashtirish, mablag'larning jamiyatga eng katta ta'sir ko'rsatadigan va foyda keltiradigan dasturlar va tashabbuslarga yo'naltirilishini ta'minlash uchun foydalanilishi mumkin.

Davlat tomonidan moliyalashtiriladigan tashkilotlar moliyaviy boshqaruvni tartibga soluvchi turli qonun va qoidalarga rioya qilishlari kerak. Moliyaviy monitoring organlari ushbu subyektlarning qonun talablariga muvofiqligini tekshirishda, huquqiy muammolar va tegishli sanksiyalarning oldini olishga yordam berishda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa qilib aytganda, moliyaviy nazorat organlari tomonidan amalga oshirilayotgan ishlar davlat homiyligidagi tashkilotlarning bir maromda faoliyat yuritishi uchun muhim ahamiyatga ega ekanligini e'tirof etish zarur. Ushbu organlar davlat mablag'laridan oqilona foydalanishni ta'minlash, moliyaviy muammolarning oldini olish, tashkiliy shaffoflikni oshirish va davlat moliyasining avtonomiyasini saqlab qolishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, ular O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan belgilangan maqsadlarga erishishga xizmat qiladi. Endi ushbu ma'lumotlarni tahlil qilib, joriy ilmiy tadqiqotimiz natijalarini informatsiya qilish uchun foydalanamiz. 2-jadvalda 2019-2023-yillar davomida davlat byudjeti tashkilotlarida aniqlangan moliyaviy qoidabuzarliklar va kamchiliklarning o'sish qonuniyatlari batafsil tahlil qilingan.

2-jadval

Davlat byudjet tashkilotlarida 2019-2023 yillarda aniqlangan moliyaviy xatolik va kamchiliklar o'sish dinamikasi, mln.so'm

Kursatkichlar	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil
Moliyaviy xatoliklar	68104,1	142591,9	245956,4	1072120	974882
shundan:					
pul mablag'lari va moddiy boyliklarni kamomadi va o'zlashtirishlar	15608,9	30348,6	81354,2	124562	166391
noqonuniy sarf va ortiqcha to'lovlar	52495,2	112243,3	164602,2	947558	808491

Manba: Hisob palatasi ma'lumotlari.

Ma'lumotlardan aniqlangan moliyaviy xatolik va kamchiliklar 2019 yilda 68104,1 mln.so'mni, 2020 yilda 142591,9 mln.so'mni, 2021 yilda 245956,4 mln.so'mni, 2022 yilda 1072120 mln.so'mni va 2023 yilda 974882 mln.so'mni tashkil etganligini ko'rishimiz mumkin. Shundan pul mablag'lari va moddiy boyliklarni kamomadi va o'zlashtirishlar bilan bog'liq moliyaviy xatoliklar 2019 yilda 15608,9 mln.so'mni, 2020 yilda 30348,6 mln.so'mni, 2021 yilda 81354,2 mln.so'mni, 2022 yilda 124562 mln.so'mni va 2023 yilda 166391 mln.so'mni tashkil etgan bo'lsa, noqonuniy sarf va ortiqcha to'lovlar bilan bog'liq moliyaviy xatolik va kamchiliklar 2019 yilda 52495,2 mln.so'mni, 2020 yilda 112243,3 mln.so'mni, 2021 yilda 164602,2 mln.so'mni, 2022 yilda 947558 mln.so'mni va 2023 yilda 808491 mln.so'mni tashkil etganligini guvohi bo'lmoqdamiz.

Statistik ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, moliyaviy nazorat organlari moliyaviy qoidabuzarliklar, noto'g'ri boshqaruv va noqonuniy xarajatlarni aniqlash, tuzatish va oldini olishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu subyektlar jamoatchilik tomonidan moliyalashtiriladigan tashkilotlarning moliyaviy farovonligini ta'minlash, jamoatchilik ishonchini shakllantirish, davlat mablag'laridan oqilona va qonuniy foydalanishni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

O'sib borayotgan ko'rsatkichlar ushbu tashkilotlar va ularning moliyaviy operatsiyalari yaxlitligini saqlash uchun moliyaviy monitoringni kuchaytirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar zarurligini ta'kidlaydi. Ushbu chora-tadbirlar nafaqat jamoatchilik ishonchini saqlab qolish, balki amaldagi qonun va qoidalarga muvofiq davlat resurslaridan samarali foydalanishni kafolatlash uchun ham zarurdir.

3-jadval

2019-2023 yillarda byudjet tashkilotlarida o'tkazilgan moliyaviy nazorat samaradorlik natijalari dinamikasi, mln.so'm

Ko'rsatkichlar	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil
Qo'shimcha hisoblanib tiklangan va iqtisod qilingan mablag'lar	33703,0	12731,0	31125,3	154160	150500
Tiklangan mablag'lar	51090,1	129138,8	168771,1	298870	460254
Huquqni muhofaza qiluvchi organlarga berilgan nazorat tadbirlari materiallari	60127,1	129621,7	239534,9	329019	525600

Manba: Hisob palatasi ma'lumotlari.

3-jadvalda 2019-2023 yillarda byudjet tashkilotlarida o'tkazilgan moliyaviy nazorat samaradorlik natijalari dinamikasi tahlil qilingan bo'lib, qo'shimcha hisoblanib tiklangan va iqtisod qilingan mablag'lar 2019 yilda 33703,0 mln.so'mni, 2020 yilda 12731,0 mln.so'mni,

2020yilda 31125,3 mln.so'mni, 2022 yilda 154160 mln.so'mni va 2023 yilda 150500 mln.so'mni tashkil etgan bo'lsa, tiklangan mablag'lar 2019 yilda 51090,1 mln.so'mni, 2020 yilda 129138,8 mln.so'mni, 2021 yilda 168771,1 mln.so'mni, 2022 yilda 298870 mln.so'mni va 2023 yilda 460254 mln.so'mni tashkil etgan. Shuningdek, huquqni muhofaza qiluvchi organlarga berilgan nazorat tadbirlari materiallari 2019 yilda 60127,1 mln.so'mni, 2020 yilda 129621,7 mln.so'mni, 2021 yilda 239534,9 mln.so'mni, 2022 yilda 329019 mln.so'mni va 2023 yilda 525600 mln.so'mni tashkil etgan.

Umuman olganda, 3-jadvalda keltirilgan ma'lumotlar byudjet tashkilotlarida moliyaviy nazoratning samaradorligi bo'yicha ijobiy tendensiyani ko'rsatadi. Nazorat faoliyati uchun ajratilgan mablag'lar, samaradorlik va materiallarning ko'payishi ushbu nazorat organlarining moliyaviy qoidabuzarliklarni aniqlash va oldini olishdagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, ularning resurslarni yanada samarali taqsimlash va moliyaviy me'yorlarga rioya qilishga qo'shgan hissasi ta'kidlangan.

4-jadval

2019-2023 yillarda yuridik va moliyaviy majburiyatlarda oldi olingan va rejadan ortiqcha mablag'lar tahlili

Ko'rsatkichlar		2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 Yil	2023 yil
Yuridik majburiyatlar (qaytarilgan shartnomalar)	Soni: ming	443	472	364	435	455
	Miqdori: mlrd. so'm	25030	28556	46943	44184	42200
Moliyaviy majburiyatlarda oldi olingan maqsadsiz va rejadan ortiqcha sarflar: (mlrd. so'm)		2309,1	1535,4	9334,0	909,6	955,0

Manba: Hisob palatasi ma'lumotlari.

4-jadvalda 2019-2023 yillarda yuridik va moliyaviy majburiyatlarda oldi olingan va rejadan ortiqcha mablag'lar tahlili amalga oshirilgan. Yuridik majburiyatlar 2019 yilda 443 mingta holatda qaytarilgan bo'lib, umumiy summasi 25030 mlrd.so'mni tashkil qilgan. 2020 yilda 472 mingta holatda 28556 mlrd.so'm, 2021 yilda 364 mingta holatda 46943 mlrd.so'm, 2022 yilda 435 mingta holatda 44184 mlrd.so'm va 2023 yilda 455 mingta holatda 42200 mlrd.so'mni tashkil etgan. Shuningdek, moliyaviy majburiyatlarda oldi olingan maqsadsiz va rejadan ortiqcha sarflar 2019 yilda 2309,1 mlrd.so'm, 2020 yilda 1535,4 mlrd.so'm, 2021 yilda 9334,0 mlrd.so'm, 2022 yilda 909,6 mlrd.so'm va 2023 yilda 955,0 mlrd.so'mni takshil qilganligini alohida ta'kidlash lozim.

Ma'lumotlarning ilmiy tahlili jarayonni takomillashtirish zarurligini ko'rsatdi, xususan, huquqiy majburiyatlarning tabiati, kutilmagan xarajatlarning sabablari va vaqt o'tishi bilan ushbu ko'rsatkichga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan har qanday potentsial siyosat o'zgarishlari bilan bog'liq. Aslida, ushbu huquqiy majburiyatlar va xarajatlar bilan bog'liq bo'lgan tashkilotlarni batafsilroq ko'rib chiqish xulosalarga qo'shimcha tushunchalar berishi mumkin.

Ma'lumotlar belgilangan davrdagi huquqiy va moliyaviy majburiyatlarning ma'lumotli sharhini taqdim etadi va ushbu tebranishlar va o'zgarishlar ortidagi tendensiyalar va omillarni yaxshiroq tushunish uchun keyingi ilmiy tadqiqotlar uchun imkoniyatlarni taklif qiladi.

Xulosa qilib aytganda, ushbu masalalarni hal etish uchun moliyaviy nazoratni kuchaytirish, muntazam auditorlik tekshiruvlarini o'tkazish, shaffoflikni ta'minlash, moliyaviy qoidabuzarliklar uchun qat'iy jazo choralarini qo'llash kabi qator chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur. Shuningdek, ushbu muammolarning tub sabablarini aniqlash va davlat mablag'laridan samarali va mas'uliyatli foydalanishni ta'minlash bo'yicha tuzatish choralarini ko'rish muhim ahamiyatga ega. Davlat moliyasini himoya qilish, fiskal hisobdorlikni rag'batlantirish va soliq to'lovchilarning byudjet muassasalarining moliyaviy yaxlitligiga bo'lgan ishonchini saqlab qolish asosiy maqsad bo'lishi kerak. Masofadan boshqarish

yondashuvlarini amalga oshirishdan oldin davlat sektoridagi subyektlarda moliyaviy nazorat amaliyotining samaradorligini sinchkovlik bilan o'rganib chiqish zarur. Ushbu amaliyotlar huquqiy va axloqiy standartlarga rioya qilishni kafolatlash, moliyaviy qoidabuzarliklarning samarali oldini olish va moliyaviy shaffoflikni oshirish uchun puxta rejalashtirish, amalga oshirish va nazorat qilish kerak.

Xulosa va takliflar.

Ta'kidlash joizki, bugungi kunda mamlakatdagi ishchi kuchi talab darajasida faoliyat yuritib, moliyaviy nazorat organlari faoliyati samaradorligi va natijadorligini ta'minlamoqda.

O'zbekistonda, shuningdek, rivojlangan mamlakatlarda davlat boshqaruvini takomillashtirish va byudjet mablag'larini noto'g'ri boshqarishning oldini olishda tashqi moliyaviy nazorat organlari muhim rol o'ynaydi.

Shu bois, nazorat organlari o'z mavqeini mustahkamlashda davom etishi, fuqarolarning ishonchini qozonishi, ilg'or xalqaro tajribalarni joriy etish orqali o'z faoliyatini kuchaytirishi zarur.

Moliyaviy nazoratning o'zi bevosita moddiy va moliyaviy resurslar hamda mablag'larni tejash imkonini bermaydi. Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, nazorat xarajatlarining kamayishi faoliyat doirasining torayishiga olib keladi, bu esa boshqaruv tizimida nazoratning ahamiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday salbiy holatlarni bartaraf etish uchun nazorat va individual nazorat tadbirlarining maqsad va vazifalari nazorat qiluvchi subyektning mavjud resurslariga mos kelishi kerak. Agar ushbu resurslar nazorat tadbirini sifatli amalga oshirish uchun yetarli bo'lmasa, boshqa nazorat organlarining tegishli resurslaridan belgilangan vazifalar uchun foydalanish kerak. Demak, davlat nazoratchilarining nazorat faoliyati va vakolatlarini to'g'ri tashkil etish davlat moliyaviy nazorati organlari faoliyatining muhim sharti va samaradorligining mezonini hisoblanadi.

Tizimli yondashuvni qo'llash va baholashning standartlashtirilgan usullaridan foydalanish moliyaviy nazorat organlarining samaradorligini ta'minlashning muhim tarkibiy qismidir. Nazorat jarayonini har tomonlama ko'rib chiqish va ular faoliyatining turli jihatlarini hisobga olish juda muhimdir. Moliyaviy nazorat organlari moliyaviy shaffoflikni ta'minlash, korrupsiyaning oldini olish, byudjet mablag'larini taqsimlash samaradorligini baholash va boshqa muhim vazifalarni bajaradi. Mazkur vazifalarni samarali amalga oshirish uchun nazorat organlari faoliyatining barcha jabhalarini qamrab oluvchi mezonlarni belgilash lozim.

Tadqiqotlarimiz asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Byudjet siyosatini shakllantirish va ishlab chiqishda quyidagilarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq: iqtisodiyotdagi ijtimoiy muammolarni hal etishda byudjetlashtirishning o'rni zamon va makon asosida belgilanishi; Byudjet munosabatlari mezonlari orqali byudjet mutanosibligini ta'minlash, mablag'larni taqsimlash uslubiyotini takomillashtirish; Byudjet siyosatining maqsad va vazifalarini belgilash; Maqsadli byudjetning barcha tarkibiy qismlari birligiga erishish; Jamiyatni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan mablag'lar miqdorini hisoblash metodologiyasini joriy etish.

2. O'zbekistonda byudjet siyosatini takomillashtirishda xorijiy tajribani inobatga olgan holda quyidagilarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq: Byudjet siyosatini amalga oshirishning metodologik asoslarini yaratish, bunda komplekslilik, natijadorlik va natijadorlik kabi tamoyillarga e'tibor qaratish; Byudjet daromadlarining tarmoq doirasidagi qiymatlardan mustaqilligini ta'minlash va soliq bo'lmagan daromadlar ulushini oshirish; Xarajatlarni byudjetdan tashqari mablag'lar hisobidan byudjet mablag'lari hisobidan moliyalashtirish amaliyotini qisqartirish choralari ko'rish; Davlatning strategik maqsadlari asosida idoralararo davlat dasturlarini amalga oshirish tajribasini joriy etish; Byudjet xarajatlarining maqsadli ko'rsatkichlarini aniq mezonlar asosida baholash amaliyotini qo'llash; Mahalliy byudjetlar ijrosini ta'minlash maqsadida moliyaviy instrumentlarning daromadlar va xarajatlar bo'yicha muvozanatini saqlash choralari ko'rish.

3. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning izchilligini ta'minlash, ularga aniq kadrlar bilan ta'minlash, xalqaro moliya tashkilotlarining prognoz va tavsiyalarini hisobga olish, byudjet faoliyati samaradorligini oshirish, moliyaviy nazoratni kuchaytirish, moliyaviy mexanizmlar samaradorligini oshirish borasida quyidagilarni amalga oshirish lozim:

1) Kelgusida moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, buning uchun uzoq muddatli moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga mo'ljallangan fiskal qoidalarga qat'iy amal qilish zarur.

2) Byudjet mablag'lari samaradorligi va natijadorligini tadqiq etish. Yillik byudjetlarni shakllantirishda "daromadga asoslangan byudjet" tizimini bosqichma-bosqich joriy etish.

3) Byudjetlashtirishda shaffoflikni rag'batlantirish va byudjet qarorlarini qabul qilishda fuqarolarning ishtirokini rag'batlantirish. Byudjet mablag'larini taqsimlash ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirishning maqsadi byudjet mablag'larini taqsimlash jarayonida jamoatchilikning faol ishtirokini yanada oshirishdan iborat. Jumladan: "Mahalla byudjeti" tashabbusini ishga tushirish; fuqarolarni ovoz berish uchun identifikatsiya qilish tizimini joriy etish va turli mavsumlarda ovoz berish jarayonlarini o'tkazish uchun raqobatbardosh sog'liqni saqlash muhitini yaratish va har bir safar g'olibini e'lon qilish amaliyotini yo'lga qo'yish.

Adabiyotlar/Lumepamypa/References:

Abdulazizovich, A.A. et al. (2022). Oliy ta'lim muassasalarida texnologiyalarni tijoratlashtirish muammolari va yechimlari. Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali, 2(10), 16–19.

Axmedov, O. (2022). Бюджет ташкилотларида давлат молиявий назорати тизимини такомиллаштириш. Scientific progress, 3(1), 848–856.

Fayozovich, X. F. (2024). Byudjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirish ustidan moliyaviy nazoratning roli. Pedagogical sciences and teaching methods, 3(29), 127–130.

Latipova, N. (2024). Davlat moliyaviy nazorati va ichki audit xizmatini transformatsiya qilishning fundamental asoslari masalalarining yoritilishi. Innovative Development in Educational Activities, 3(4), 197–200.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni (2020). PF-5992-sonli "2020-2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida".

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni (2023). PF-58-sonli "O'zbekiston-2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risida". 11-sentyabr 2023.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Qarori (2020). 2020–2024 yillarda O'zbekiston Respublikasining davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida 506-son qaror.

Sirojiddinova, Z.X. (2010). O'zbekiston Respublikasi byudjet tizimi. Darslik. O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi. Toshkent: infoCOM.UZ MCHJ nashriyoti.

Temirov, M. (2023). Davlat moliyaviy nazorati faoliyatiga ichki audit xizmatlarining ta'siri. Iqtisodiyot va ta'lim, 24(5), 92–98.

Tursunova, M.R. (2019). Moliya va soliqlar (soliqlar va soliqqa tortish). O'quv qo'llanma. Toshkent.

Xasanov, B.A., va boshqalar (2023). Moliya va soliqlar. Darslik. Prof. B.A.Xasanov tahriri ostida. Toshkent: Iqtisodiyot dunyosi.

Xayriddinov, Sh. B., Mengliboyev, S. T. (2023). Byudjet muassasalarida moliyaviy resurslardan samarali foydalanishni o'ziga xos usullari. Research Focus, 2(12), 27–32.

Xudoyqulov, S. K. (2020). Moliya va soliqlar. Darslik. Toshkent: Iqtisodiyot.

Абдувохидов, А., Кадырова, Д., & Обилов, М. (2023). Пути совершенствования доходной базы местных бюджетов в Узбекистане. Экономическое развитие и анализ, 1(1), 4–12. Извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/eitt/article/view/44627>

Абдувохидов, А., & Матқулиева, С. (2023). Совершенствование теоретических основ повышения эффективности бюджетной политики. Экономическое развитие и анализ, 1(8), 5–19.

Абдуллаевич, Қ. М. (2023). Хуфиёна иқтисодиёт шароитида давлат молиявий назорати ва уни такомиллаштириш йўналишлари. *World scientific research journal*, 21(1), 248–259.

Абдурахманов, К. (2023). Бюджет ташкилотларида молиявий назорат фаолияти таҳлили. *Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil*, 1(6), 116–120.

Волков, А. Ю., & Волков, М. А. (2014). О подходах к исторической периодизации финансового контроля. *Статистика и экономика*, 6-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-podhoda-k-istoricheskoy-periodizatsii-finansovogo-kontrolya>

Меҳмонов, С. У. (2015). Бюджет ташкилотларида ички аудит фаолиятининг назарий ҳамда амалий жиҳатлари. *Экономика и финансы (Узбекистан)*, 10, 52–57.

Хакимов, Н. Н. (2021). Молиявий назоратни такомиллаштириш механизмларидан самарали фойдаланиш омиллари. *Интернаука*, 17(4), 76–77.